

Aspecte ale cenzurii în bibliotecile românești în secolul al XX-lea

Dr. Zănfir Ilie

Biblioteca Județeană „V. A. Urechia”, Galați

Abstract: Throughout the history, censorship was the suppression of speech, public communication and a way of expressing political power. By limiting the access to information that was against the state politics, communists achieved to brush aside any forms of resistance and using persuasion the ideas of the new regime were inoculated. The librarians tried to obey the communist law, but sometimes kept hidden forbidden documents that were sent to be destroyed. Over 2.500 titles represent the forbidden books that we have in “V.A Urechia” Library, some of which we mention the following opponent authors: Agârbiceanu Ion, Bacalbașa Constantin. Crainic Nichifor, Densușianu, Ovid, Eminescu Mihai. The year 1945 represented for Romania the year that the secret funds appeared generated by the the „Law Act no.364/1945” that banned the publish of: books, serials, movies, medals, badges that contained elements against the good relations with the Sovietic Union. Where oppression exists forms of resistance will also exist and authors like Arghezi, Sadoveanu, Topârceanu, Preda found a way of making their voice heard.

Keywords: censorship, banned books, censorship history, form of resistance, banes documents, the secret funds, interdictions, Decree Law nr. 364/1945, opponents writers, librarian, Library „V.A. Urechia”

Miluță Th. Bortă, în *Tragedia contemporană a României*, o carte de eseuri de filozofie socială (Ed. Vicovia, Bacău, 2007), se întreba, referindu-se la fenomenul sclaviei: „Doamne, câte surprize ne poate oferi istoria, ca știință a crimelor umanității?!” Este sigur însă că Răul nu va dispărea și că oamenii, ca urmași ai lui Cain și Abel, se vor confrunta mereu cu diverse probleme legate de exercitarea și controlul Puterii. Unde va exista opresiune vor exista însă și forme de rezistență. Cum s-a întâmplat și în timpul regimului comunist, încă de la începuturile instalării sale.

Una dintre formele acestea de rezistență s-a manifestat prin refuzarea unor privilegii și nu numai. A fost cazul unor actori precum

Marioara Voiculescu, Marieta Anca, Sorana Țopa, care au refuzat nu numai onoruri ci chiar și roluri, al pictorului Theodor Pallady, care a refuzat titlul de artist emerit, al poetului Vasile Voiculescu, care a avut aceeași atitudine vis-à-vis de acordarea pensiei de onoare, după ce va fi experimentat tortura în închisorile comuniste, al istoricului David Prodan, care, culmea, fusese membru de partid în perioada ilegalității, dar demisionase în anul imediat următor terminării celui de-al doilea război mondial, protestând împotriva falsificării alegerilor. Nu putem uita vocile critic-ironice ale unor actori sau scriitori precum Constantin Tănase, Puiu Iancovescu, Păstorel Teodoreanu. Unii intelectuali protestează public, precum Dinu Pillat, în contrast cu alte nume mari care acceptă colaboraționismul (Mihail Sadoveanu, George Călinescu, ca să ne referim doar la figurile cele mai proeminente ale scenei literare). Nici muzicienii nu s-au lăsat mai prejos, putând să-i amintim pe Mihail Jora, gălățeanul nostru Dimitrie Cuclin, Paul Constantinescu și atâția alții. Toți aceștia s-au manifestat individual, dar au existat și grupuri care s-au organizat cercuri diverse, cenacluri, unele putând fi considerate universități, dar nu populare, ci doar alternative. Ele s-au grupat în casele unor personalități precum Emanoil Ciomac, Mihail Andricu, Barbu Slătineanu, Petre Manoliu ș. a. Nu putem uita, de asemenea, Cercul literar de la Sibiu. Oarecum mai cunoscute au fost Asociația „Mihai Eminescu” și Societatea „Amicii Statelor Unite”, ultima publicând și o revistă, *Revista Româno-Americană*.

Dar, ținând cont de preocupările mele, țin să subliniez alt aspect, legat de munca bibliotecarilor și de lupta lor, deloc spectaculoasă, împotriva cenzurii. Cenzura a reprezentat fără doar și poate de-a lungul timpului o modalitate de exercitare a puterii. Prin limitarea accesului la informațiile care contraveneau politicii de stat, s-a reușit treptat și sigur să se înlăture pe cât de mult posibil orice urmă de opoziție, iar apoi prin mijloacele persuasiunii s-a reușit inocularea ideilor noului regim politic.

Cu toate că bibliotecarii au acceptat să îndeplinească sarcinile politice trasate de regimul totalitar comunist, ei au făcut uneori, în măsura posibilităților, gesturi mai mult decât onorabile: nu s-a procedat, conform instrucțiunilor și ordinelor, la distrugerea documentelor nominalizate pentru a fi trimise la topit, aflate în colecțiile bibliotecii; chiar dacă

documentele erau scoase din circuitul public, anumiți utilizatori aveau acces la documentele interzise, prin bunăvoința bibliotecarului; bibliotecarul avea informații despre intelectualii care dețineau anumite exemplare din titlurile interzise și îndrumau utilizatorii către aceștia.

La Biblioteca „V.A.Urechia”, printre alte documente interzise aflate în colecții, se cuvin menționate o serie de cărți ale unor autori români, printre care marele Eminescu. Iată o listă care poate fi și surprinzătoare: Agârbiceanu, Ion. *Ceasuri de seară*. București: Cartea Românească, 1925, Cota II 12.808; Bacalbașa, Constantin. *Bucureștii de altădată*. Vol. 4: 1910-1914. [București]: Universul, 1936, Cota III 1.652(4); Crainic, Nichifor. *Darurile pământului*. București: Cartea Românească, [1929?], Cota II 14.620; Densusianu, Ovid. *Graiul nostru: Texte din toate părțile locuite de români*. Vol. 1-3. București: Atelierele Grafice Socec, 1906, Cota II 4.230; Eminescu, Mihai. *Opera politică*. Vol. 1-2. București: Cugetarea, 1941, Cota II 806 (1-2); Goga, Octavian. *Coșbuc. Discurs de primire rostit în ședință solemnă la 30 maiu 1923 sub președinția Maiestății Sale Regelui*, Cota III 5.640; Gyr, Radu. *Poeme de rășboiu*. [S.l.]: Editura Gorjan, 1942, Cota IV. 1.230; Iorga, Nicolae. *Desvoltarea imperialismului contemporan: Lecții la Universitatea din București*. Vol. 1-2. București: Tipografia ziarului „Universul”, 1940, Cota I 5.510 (1-2); Maniu, Iuliu. *Problema minorităților*. București: Cultura Națională, 1924, Cota III 752; Manoilescu, Mihail. *Cum putem reînvia leul de aur?*. București: Cultura Națională, 1923, Cota III 752; Marcu, Alexandru. *Itinerar adriatic*. [Craiova]: Scrisul Românesc, 1937, Cota II 13.034; Popescu, Stelian. *O călătorie în Suedia*. București: Universul, 1924, Cota II 2.493; Sân-Giorgiu, Ion. *A doua primăvară: Sonete*. București: Tipografia Ziarului „Universul”, 1940, Cota II 12.881; Seișanu, Romulus. *Dobrogea, gurile Dunării și Insula Șerpilor*. București: Tipografia ziarului „Universul”, 1928, Cota III 7.295; Urechia, Vasile Alexandrescu. *Cestiunea Bessarabiei*. Bucuresci: Tipografia C.P. Conduratu & I.S. Rădilescu, 1871, Cota III 5.781; Vaida-Voevod, Alexandru. *Revoluția lui Horia: Conferință ținută la radio în seara zilei de 01 Noembrie 1934*. București: Tiparul Academic, 1934, Cota III 3.579. Dintre volumele autorilor străini putem aminti: Churchill, Winston. *Viața mea*. Ed. a 2-a. București: Institutul de Arte Grafice „Zori de zi”, [19--?], Cota II 12.593; Hitler, Adolf. *Discursul Führerului rostit la 30 Ianuarie 1942 în*

Sportpalastul din Berlin la aniversarea a noua a venirii la puterea național-socialismului german. [S.l. : s.n.], 1942, Cota II 14.930; Rosenberg, Alfred. *Gestaltung der Idee*. Band 2. München: Zentraverlag der N.S.D.A.P., [1943], Cota II 17.518 (2); Sombart, Werner. *Socialismul german*. București: Socec, [1934], Cota III 3.345. Precum se observă, listele cuprind atât texte literare cât și lucrări de specialitate, în total peste 2500 de titluri.

Desigur, cenzura s-a manifestat încă din antichitate, încă de când apar primele scrieri. Un exemplu elocvent este cel al lui Socrate care a fost obligat să bea otravă pentru că nu a recunoscut că scrierile sale ar fi corupt tineretul atenian și că erau împotriva divinităților. Poate de aceea nici nu a vrut să scrie „opera” sa, fiind probabil îngrijorat de soarta pe care ar fi avut-o dacă cugetările sale ar fi văzut lumina... copiștilor vremii. Putem apoi să ne referim la Biserica romano-catolică, care a creat instituția Inchiziției. Crearea *Index Librorum Prohibitorum* în 1559 a deschis calea instituționalizării ideii de înlăturare din spațiul public a celor care scriau în contradicție cu regimul de stat de atunci. Lista creată de biserica catolică includea, de-a lungul timpurilor, printre altele, scriitori și filosofi precum Boccaccio, Dante, Descartes, Diderot, Hugo, Kant, La Fontaine, Lamartine, Montesquieu, Pascal, Rabelais, Spinoza, Swift sau Voltaire, Galilei, adică multe din personalitățile care au contribuit la crearea sistemului de gândire existent în societatea ultimelor două secole. Inchiziția s-a orientat și asupra zonei coloniilor spaniole din America de Sud, acolo unde au fost distruse multe din manuscrisele culturii Maya.

Secolul al XX-lea a fost martorul unor forme extreme de cenzură, cum au fost cele din Uniunea Sovietică sau din țările aflate în zona ei de influență, dar și în China. La fel s-a întâmplat în Germania nazistă, unde au fost supuse cenzurii cărțile care aparțineau unor autori evrei sau cele care nu corespundeau idealurilor ariene ale lui Hitler. În egală măsură, nu ar trebui să neglijăm existența acestui fenomen în state precum Marea Britanie, care impunea un control strict a ceea ce se publica în coloniile sale, adică în Australia, Canada, India, Africa, unde se dezvoltaseră mișcări de independență sau în SUA. Deși, în mod formal, cenzura publicațiilor și a filmelor nu a existat în SUA, sunt binecunoscute exemplele unor cărți aparținând unor autori valoroși ai literaturii americane care, din diferite

considerente, au fost interzise sau cenzurate, printre acestea aflându-se: *Aventurile lui Huckleberry Finn* de Mark Twain, *Autobiografia lui Malcom X* de Malcom X și Alex Haley, *Mult iubită* de Toni Morrison, *Îngroapă-mi inima la genunchiul rănit* de Dee Brown, *Chemarea străbunilor* de Jack London, *De veghe în lanul de secară* de J. D. Salinger, *Marele Gatsby* de F. Scott Fitzgerald ș. a. Motivele cenzurării unor astfel de cărți sunt multiple: folosirea unor cuvinte ofensatoare, cum ar fi „negrotei”, descrierea în amănunt a unor crime, aproape ca într-un manual despre ucidere, violența, chestiunea expansiunii americanilor în teritoriile amerindienilor, caracterul obscen, blasfemiator sau portretizarea unei vieți decadente a unei elite americane. Poate cel mai cunoscut exemplu de cenzură a timpului nostru este instituirea pedepsei cu moartea pentru autorul volumului *Versetele satanice* - Salman Rushdie, dar și a editorilor săi. Deși autorul este de origine indiană, autoritățile iraniene fundamentaliste au considerat această carte ca fiind ofensatoare pentru Islam, reacționând violent, unul dintre editorii săi fiind ucis, iar alții grav răniți în diferite incidente. După cum se poate observa cu ușurință, cenzura cărților și a autorilor își are cauza în interese de natură statală, politici culturale și prejudecăți religioase.

Revenind la bibliotecile mele dragi, manifestarea cenzurii la acest nivel a luat forma distrugerii acelor documente care contraveneau normelor epocii. Distrugerea celor peste 400.000 de documente din biblioteca din Alexandria sau incendierea volumelor din colecția Universității din Oxford, din ordinul expres al regelui, reprezintă exemple clare ale felului în care s-a aplicat cenzura în biblioteci.

În România anului 1945, apar fondurile interdicționale sau fondurile secrete care însemnau retragerea din circulație a acelor documente ce, conform limbajului ideologic, „aveau caracter fascisto-hitlerist” ori conțineau elemente care contraveneau relațiilor bune dintre România și Națiunile Unite sau Uniunea Sovietică. Mecanismul prin care s-a aplicat această listă interdicțională a fost întocmit în baza Decretului-lege nr. 364 „pentru retragerea unor anumite publicații periodice și neperiodice, reproduceri grafice și plastice, filme, discuri, medalii și insigne metalice”, dat la 2 mai 1945 de către Regele Mihai și publicat la data de 4 mai în Monitorul Oficial. Difuzarea pentru punerea în aplicare s-a realizat prin

emiterea unei broșuri separate. Titlul ei era „Lista publicațiilor scoase din circulație” și conținea tipărituri al căror conținut contravenea principiilor bunelor relații între România și Națiunile Unite. Conținea publicații apărute între 1 ian. 1917 și 23 aug. 1944, pe acelea care răspândeau idei fasciste, naziste, legionare și șovine. Operațiunea cuprindea mai multe etape: întocmirea listelor cu cărțile interzise, activitate care se făcea la nivel central, de către o comisie ministerială, și la nivel local de către tipografii, edituri, anticariate, biblioteci, instituții publice deținătoare de fonduri de carte; scoaterea și predarea publicațiilor interzise către Prefecturile/ Consiliile județene sau Depozitul Oficiului de Hârtie, pentru distrugerea lor; depozitarea pentru consultare restrânsă sau supravegheată în cadrul bibliotecilor care beneficiază de Depozit Legal; și, nu în ultimul rând, pedepsirea celor care nu respectau această lege. Lista a fost întocmită sub egida Ministerului propagandei de către Comisia pentru aplicarea art. 16 al Convenției de Armistițiu, publicată în Monitorul Oficial (Partea I) nr. 219 din 22 septembrie 1944. Convenția de Armistițiu stipula prin Articolul 16: „Tipărirea, importul și răspândirea în România a publicațiilor periodice și neperiodice, prezentarea spectacolelor de teatru și a filmelor, funcționarea stațiunilor de TFF, poștă, telegraf și telefon vor fi efectuate în acord cu înaltul Comandament Aliat (Sovietic)”.

Urmau să fie scoase din circulație lucrări ale mareșalului Ion Antonescu, M. Antonescu, autori fasciști, legionari, lucrări cu caracter antisovietic și anticomunist, cărți despre Basarabia, Bucovina și Transnistria, cele referitoare la corporatism, scrieri literare și filosofice naționalist-creștine, scrieri polemice despre francmasonerie, scrieri filogermane, filoitaliene, filojaponeze sau scrieri antiengleze. Ulterior, lista acestor cărți a fost amendată prin alte acte normative. Istoria României interbelice - evocată în almanahuri, calendare, atlase, ghiduri și pliante turistice care dețineau informații despre Bucovina și Basarabia - a fost ștearsă prin interzicerea acestor publicații.

Listele au continuat să apară periodic sub formă de broșuri, astfel: „Publicațiile scoase din circulație până la 1 august 1945”, București, Ministerul Propagandei (Comisia pentru aplicarea articolului 16 din Convenția de Armistițiu), 1945; „Publicațiile scoase din circulație (Broșura

nr. 2)", București, Ministerul Propagandei (Comisia pentru aplicarea articolului 16 din Convenția de Armistițiu), 1945; „Publicațiile scoase din circulație (Broșura nr. 3)", București, Ministerul Propagandei (Comisia pentru aplicarea articolului 16 din Convenția de Armistițiu), 1945; „Publicațiile scoase din circulație până la 1 iunie 1946", București, Ministerul Informațiilor (Comisia pentru aplicarea articolului 16 din Convenția de Armistițiu), 1946; „Publicațiile interzise până la 1 mai 1948", București, Ministerul Artelor și Informațiilor, 1948; „Publicațiile interzise. Supliment I. 1 Mai - 1 Noiembrie 1948", București, Ministerul Artelor și Informațiilor, 1948.

Deși la 1 noiembrie 1948 au fost interzise cetățenilor români nu mai puțin de 8.438 de titluri, campania de interzicere a cărților necomuniste a continuat după 1948, odată cu ascensiunea comunismului în România.

Astfel, între anii 1950-1956, bibliotecile publice primesc noi numere ale unor broșuri: în 1957 sunt elaborate de către Ministerul Culturii „Instrucțiunile nr. 198", care aduc noi reglementări privind interzicerea cărților. Sunt constituite comisii regionale/ raionale, de „epurare" a acestora din urmă. În aceste comisii intră și delegați ai aparatului de stat. Cărțile scoase sunt gestionate în fondul special, constituit în bibliotecile care au fost nominalizate să dețină astfel de fonduri. Local, în perioada 1957-1959, se realizează scoaterea cărților supuse interdicției, de către comisii formate din directorii bibliotecilor și câțiva bibliotecari, șefi de servicii.

Au fost elaborate „Instrucțiunile cu privire la selectarea cărților din fondul bibliotecilor" sau „Regulamentul privind importul materialelor de presă și editură, clasificarea, păstrarea și folosirea acestora", urmate de introducerea „Instrucțiunii nr. 346/13 octombrie 1960" privind stabilirea categoriilor fondurilor de cărți din biblioteci, elaborate de Ministerul Învățământului și Culturii, Direcția Generală a Așezămintelor Culturale, prin Fondul de Stat al Cărții, înființat inițial de Direcția bibliotecilor și contopit apoi în BCS, cu avizul Direcției de Control și Orientare pentru Administrația Locală de Stat. Sunt alcătuite listele cu bibliotecile din țară care au dreptul să dețină fondul D („documentar", accesibil doar unor specialiști, cu aprobare) și fondul S („special", aproape inaccesibil). Lucrările științifice sunt introduse sub același regim. Publicațiile cu caracter

tehnico-științific sunt scoase din aceste fonduri și redate publicului abia în 1964.

După moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, în 1965, Nicolae Ceaușescu dă „Instrucțiunile nr. 1003” din 15 august 1968, privind clasificarea, păstrarea, circulația fondurilor de bibliotecă (elaborate de Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă ca urmare a unei decizii a Biroului Executiv al CC al PCR), prin care se scot din circulație documentele partidului comunist anterior.

Perioada 1968-1971 constituie una a liberalizării regimului cărții, dar numai până la emiterea așa-numitelor „teze din iulie” 1971 ale lui Nicolae Ceaușescu, urmate de Instrucțiunile CC al PCR referitoare la „Propuneri(le) de măsuri pentru îmbunătățirea activității ideologice, de educare marxist-leninistă a membrilor de partid, a tuturor oamenilor muncii”.

Intransigența ideologică răstoarnă radical criteriile valorice din toate domeniile vieții printre care cultura și, în mod special, literatura. Libertatea de opinie și exprimare se restrânge vertiginos, simultan cu creșterea intensității manifestărilor propagandistice. Astfel, se reverifică fondurile de cărți din biblioteci, achiziționându-se și de la populație cărțile neconforme cu noile exigențe ale regimului, trecându-se treptat la forma controlului materialelor care apăreau în presa vremii, a cărților tipărite și, nu în ultimul rând, a cărților care se regăseau pe rafturile bibliotecilor din țară. Așa se explică faptul că alte noi mii de cărți sunt orientate spre fondurile secrete ale bibliotecilor.

În acest context, scriitorii au creat alte modalități de comunicare a mesajelor lor care sunt, în ultimă instanță, expresia dorinței de libertate. Ei au inițiat un scris aluziv, aparent evocativ, fals laudativ sau de-a dreptul ironic, sub camuflajul mijloacelor literare, un scris capabil să escamoteze barierele cenzurii comuniste. Valorile se conservă la gânditorii neproletcultiști ai vremii, neaderenți, în străfundul inimii lor, la instrumentalizările abuzive ale ideologiei oficiale. Aceasta a fost și soarta lui Arghezi, Sadoveanu, Topârceanu, Preda, toți plătind tribut de recunoaștere artistică regimului, doar ca pretext pentru supraviețuirea literară.

Cu toate acestea, literații români nu renunță la conștiința valorii lor

și, în țară sau în străinătate, trec la realizarea unei literaturi interzise, de sertar, literatură împletită cu memoria faptelor reale. Dar această literatură, cu câteva excepții (I. D. Sârbu, Nicolae Steinhardt etc.), nu se ridică la un nivel valoric foarte înalt.

Astăzi, ne bucură faptul că avem libertatea de a scrie și de a citi fără nicio opreliște, neexistând, practic, criterii de ordin politic sau estetic în măsură să împiedice apariția vreunei cărți, doar inexistența posibilităților financiare putând opri publicarea. Asupra acestei problematice nu vom insista, însă, aici.

Bibliografie

Radosav, Doru, I. Costea, I. Kiraly, *Fondul S. Fond secret*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996

***** *Subteranele memoriei. Pagini din Rezistența Culturii, 1944-1954*. Selecție și prezentare de Vasile Igna. Editura Universal Dalsi, 2001

Corobca, Liliana, *Cenzura pentru începători*, Editura Tannhäuser, 2014

Corobca, Liliana, *Controlul cărții. Cenzura literaturii în regimul comunist din România*, Editura Polirom, 2014

Sitografie

<http://www.revista22.ro/restituiri-recuperari-reconstructie-42.html>.

http://www.romlit.ro/arheologia_cenzurii_comuniste.

<http://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/o-radiografie-a-cenzurii-din-romania-comunista--71700.html>